

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

TÜRK KÜLTÜRÜ
ve
HACI BEKTAŞ VELÎ
Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Güz
Autumn 2006/40

**BEKTAŞI NEFESLERİ VE
ÇALÇAKIRLAR KÖYÜNDEKİ ÖRNEKLERİ**
(Bektashi Nefes And Examples Of These In
Çalçakırlar Village)

Filiz KILIÇ*

ÖZET

Edebî bir terim olarak Nefes, Alevi-Bektaşî şairlerince söylenen, cem, ikrar ve kurban ayini gibi diğer toplantılarda kendine has bir beste ile okunmak üzere yazılmış şiirlere denir. Alevi-Bektaşî öğretisinin nesilden nesile aktarılmasında nefeslerin önemli bir işlevi vardır. Nefeslerde "katlı anlatım" denilen bir anlatım tekniği söz konusudur.

Balım Sultan Erkânnamesi'ndeki ritüelleri canlı bir şekilde yaşatan Denizli ili, Çal ilçesi, Çalçakırlar köyü Türk kültürü açısından önemli bir köydür. Köyde düzenlenen cem ayinlerinde, muhabbetlerde Pir Sultan Abdal, Hatayî, Viranî, Kul Himmet, Bosnavî, Miratî, Seyranî gibi ozanların yanında Halifebaba Yusuf Yıldız ve muhib Süleyman Köktaş'ın nefesleri de okunmaktadır. Söz konusu nefeslerde inanç esasları, ibadet esasları, dinî ve tasavvufî şahsiyetler, dinî ve tasavvufî unsurlar, Türk kültüründeki önemli günler ve diğer motifler başlıkları altında toplayabileceğimiz konular işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nefes, Deyiş, Bektaşî ritüelleri, Çalçakırlar köyü

ABSTRACT

As a literary word Nefes is the poem which is said by the poets of Bektashism and Alevism. This kind of poems have their own style and said in rituals. These have important functions in transferring Bektashi culture to the following generations. The style which is called "katlı anlatım" is used in these poems.

Çalçakırlar village of Çal, Denizli is an important village which reflects the rituals of Balım Sultan Command. In the cem rituals which were done in that village, the poems of Pir Sultan Abdal, Hatayî, Viranî, Kul Himmet, Bosnavî, Miratî, Seyranî, Halifebaba Yusuf Yıldız and muhib Süleyman Köktaş are said. These poems are about believes, religion, sufistic people and sufism. These can be combined under the title of important days in Turkish culture and other motifs.

Key Words: Nefes (poem), Deyiş, Bektashi Rituals, Çalçakırlar Village.

Alevi-Bektaşî kültüründe şiir geleneği çok köklüdür. Bu öğretinin nesilden nesile aktarılmasında gerek şiirlerin gerekse bu şiirlerin bestelenmiş şekillerinin önemli bir işlevi vardır. Alevi-Bektaşî şiirleri içinde en tanınmış ve en yaygın

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi; Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Müdürü. fkilic@gazi.edu.tr

olanı nefeslerdir. Nefeslerin etki alanı o kadar geniştir ki, Bektaşî şiirleri genelde "nefes" adıyla anılır hâle gelmiştir.

Nefes, soluk, hafif rüzgar, uzun söz, mühlet, bolluk, genişlik anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Nefes, aynı zamanda edebî bir terimdir. "Alevi-Bektaşî şairlerince söylenen âyin-i cem'lerde, diğer toplantılarda (ikrar ve kurban âyini vb. gibi) kendine has bir beste ile okunan, böyle okunmak için yazılmış şiirlerle denir. Şekil itibarı ile koşmalar gibi dörtlüklerle yazılır. Konusu ekseriya tasavvuf, şia akideleri, tarikat akideleri ile ilgilidir. İçlerinde lirik mahiyet gösterenleri de vardır" (Dergâh, 1990: 5) . "Bektaşîler aşktan, didardan, sakiden, badeden, azizlerin menkıbesinden, yoldan, erkândan bahseden manzumelere nutuk, bestelenmiş olursa nefes derler. Bu nefeslerin içinde on iki imamın adları geçerse düvaz, Hz. Peygambere övgü olarak yazılmışsa na't-ı nebi, Hz. Ali'ye övgü ise na't-ı Ali, Hz. Hüseyin'in matemini dile getiriyorsa mersiye denir (Koca, 1987: 5). Nefeslerin dili genellikle sade bir Türkçedir. Başta 11'li hece vezni olmak üzere 7'li, 8'li hece vezniyle yazılırlar. Aruz vezni ile yazılmış olanları da vardır.

Nefeslerde konular her zaman özel bir anlatım tarzıyla, kelimelerin mecazî kullanımlarıyla işlenmektedir. Örneğin, çok kullanılan içki (dem, bade, dolu) manasına gelen kelimeler mürşidin irşadı; meyhane, irşad alınan yerdir. Bu mecazi kullanımın Bektaşî öğretisini Bektaşî olmayanlardan saklama ya da nasipli Bektaşînin aklını kullanarak yolun öğretilerini algılamalarını sağlamaktır. Burada Belkıs Temren'in (1994: 92) "katlı anlatım" olarak tanımladığı anlatım tekniği söz konusudur: "Bektaşî dilindeki "katlı anlatım" özelliği nedeni ile bir kelimenin bazen birden çok anlamı bulunmaktadır. Dinleyen kişinin yorumlayabilme seviyesine göre bu kelime anlam kazanmaktadır. Bu nedenle kelimeleri değiştirip yerine başka bir güncel kelime koymak son derece zordur. Bunun yerine sohbetlerde kelimenin çeşitli manaları üzerinde durularak eğitim verilir, ancak esas kelime değiştirilmez." Böylece terimler her okunuşta dinleyicide farklı anlamlar uyandıracak ve o kişinin daha çok şey öğrenip zevk almasını sağlayacaktır.

Nefeslerin Bektaşîler için taşıdığı anlamı Turgut Koca ve Zeki Onaran'ın *Güldeste: Nefesler-Ezgiler* (1987: 7-8) adlı kitabından alınan şu cümleler samimi bir şekilde ifade etmektedir: "Erenlerin baş çeşmesi, evliyalar hünkârı Hacı Bektaş-ı Veli'nin bitmez tükenmez aşk pınarından fışkıran sevgileri sazla, sözle dile getiren ozanların nefeslerini kutsal şölenlerde, Ali sofrasında canlar coşkuyula ve zevkle okurlar. Bu nefesler notaya alınmadığı için (daha sonra bir kısmı

notaya alınmıştır ki *Güldeste: Nefesler-Ezgiler* kitabının hazırlanış amaçlarından biri de budur) ezgileri belleklerde korunmaya çalışılır. Çoğu zaman ezgilerin orijinalliği yitirilerek yerel lehçelerde (bu terim ağız olmalı) tahrip edilir. Halk müziği ile karıştırılır. Aslında bu müzik türü (Hulk) müziğidir. Yapısında kutsallık vardır. İnsanın ruhunu mana evrenlerine yükselterek madde cendere-sinden kurtarır. Gönüllere neşe, fikirler genişlik, gözlere aydınlık verir. İnsanı yaratıcısına yaklaştırır. İnsanları sevmeyi öğretir. Yaşama bağlar. Kötülüklerden arıtır. Çalışmayı yeğler. Nazenin eğitim düzeninin bir parçasıdır. Türk insanının Horasan'dan Küçük Asya'ya ve Balkanlara taşıdığı kültür mirasının yenilemiş bir uzantısıdır".

Nefesler içerikleri açısından çeşitli başlıklar altında tasnif edilmişlerdir. Bunlardan Turgut Koca'nın açıklayıcı özellikler de taşıyan tasnifi şu şekildedir:

- Tanrı sevgisi ve Tanrı'nın özünden özüne olan kutsal sevgi,
- Bu kutsal sevgiden (hubb-i zâti) evrenin yaratılmış olması,
- Kutsal sevgi gereği ile, Muhammed – Ali'nin oluşması,
- Allah – Muhammed – Ali sevgisinin, bir bütün olma gerçeği,
- Bu sevgiden birinin eksikliğiyle, insanın bayağılaşması, bu sevgi ile arınması gerektiği,
- Ehl-i Beyt'in, arı ve arıtıcı olması nedeniyle, insanın "masum" olan "On iki İmama" bağlama gereği,
- İnsanın Tanrısal gerçeği bulabilmesi ancak, kâmil insanın eğitimiyle olabileceği,
- Üçler, beşler, kırklar diye tanımlanan "gaip" Erenlerin Tanrısal tasavvuf için görevlendirilmiş olduğunun bilinci
- Şehit katarının başbuğu, İmam Hüseyin ve onun kişiliğinde bütün şehitler için yas tutma, onları ağıtlarla anma, gözyaşlarıyla yasını yenileme, kan dökücü zalimleri lânetleme, yalancı ve çıkarıcıları kınama,
- Vahdeti vücud, yani varlığın birliğini anlama, nokta ve harflerdeki sırları çözme,
- Tanrı dostları olan, Evliyalara saygı göstermenin Müslümanlığın gereği olduğu, bu velilerin olağan üstü hayat hikâyelerini dile getirme,
- Hacı Bektâş Velî'nin, İmam Ali ile özdeşmesi,
- Peygamber ailesi Âl-i Muhammed'in, Kur'ân ile ikiz, tev'amân olması dolayısıyla, Peygamber ailesinin, Kur'ân ailesi olduğu,
- Özün zâtın, niteliklerin sıfâtın ve ef'alın birliğini akılsal ve duygusal âlemde idrak etme,

- Her canlının tekrar Tanrı'ya döneceğini, Tanrı'nın gerçek sevgili olduğunu, kavrayan bir âşığın, o gerçek sevgiliye naz ve niyaz ile manada söyleşide bulunma, Tanrı'ya yaklaşmak korku ile değil, ancak sevgiyle olacağından teklif ve tekâlüften kurtulma,
- Tarikatın yol, yöntem, töre ve aktörlerinin tanıtılması ve öğretilmesi (1990:4-6).

Türkiye'de Babagân Bektaşî koluna dahil olup Balım Sultan ekolünü devam ettiren yerleşim birimi çok azdır. Bu bakımdan, Denizli, Çal, Çalçakırlar köyü, Ege yöresinde, nüfusunun tamamının kendisini Bektaşî olarak tanımlaması ve halkın Balım Sultan erkânnamesine göre ritüellerini canlı bir şekilde yaşatması açısından önemlidir¹. İşte, bu yazının konusu Çalçakırlı Halifebaba Yusuf Yıldız² ve muhib Süleyman Köktaş³'ün nefeslerinin genel bir tanıtımı üzerinedir⁴. Süleyman Köktaş'ın 68 nefesi, Yusuf Yıldız Halifebaba'nın 7 nefesi tespit edilerek şekil ve içerik açısından değerlendirilmiş, şiiirlerden seçilen örnekler de makaleye alınmıştır.

Anadolu Alevi-Bektaşî geleneğindeki yaygın olarak görüldüğü gibi Çalçakırlar köyündeki cem ayinlerinde ve muhabbetlerinde de Pir Sultan Abdal, Hatâyî, Virânî, Kul Himmet, Bosnavî, Miratî, Seyrânî vb. ozanların nefesleri okunur. Çalçakırlar'da bu ozanların yanında Halifebaba Yusuf Yıldız ve muhib Süleyman Köktaş'ın yazdığı nefesler de okunmaktadır.

Köyde cem ayinlerinde ve muhabbetlerde söylenen şiiirler için yaygın olarak *nefesin* yanında *duvaz imam* ifadeleri de kullanılmaktadır. Nefes ve duvaz imam okuyan "güvende" unvanlı hizmetli, âşık bulunur. Fakat Baba da dâhil

¹ Bu yazı, yine bu sayıda yer alan "*Bektaşîlik Üzerine Değerlendirmeler ve Çalçakırlar Köyü Örneğinde Bektaşî Kültürü*" adlı makaleyi tamamlayıcı mahiyettedir.

² Yusuf Yıldız Halifebaba, 1934 yılında Çalçakırlar köyünde doğmuştur. İlkokul mezunudur. Evli olan Yusuf Baba, tüm hayatını köyünde geçirmiştir. 1972 yılında muhib olarak İbrahim Şahin Baba'ya bağlanan Yıldız, 1978 yılında Asım Giritlioğlu Baba'dan dervişlik hizmeti görmüştür. 1986 yılında Bedri Noyan Dedebara tarafından babalık icazeti verilen Yusuf Yıldız, 1998 yılında Mustafa Eke Dedebara tarafından halifebabalığa yükseltilmiştir. Baba, şu anda Çalçakırlar köyünde Mustafa Eke Dedebara'ya bağlı olarak Halifebaba sıfatıyla hizmet görmektedir. Geleneğe uygun olarak Yusuf Yıldız Halifebaba'nın kendine ait nefes ve duvaz imamları bulunmaktadır.

³ Süleyman Köktaş, 1930 yılında Çalçakırlar köyünde doğmuştur. İlkokul mezunudur. Evli olan Süleyman Köktaş, tüm hayatını köyünde geçirmiştir. 1985 yılında muhib olarak Burdur, Yeşilova ilçesi, Niyazlar köyünden Haydar Yılmaz Baba'ya bağlanmıştır. Süleyman Köktaş, halen "muhib" olarak Bektaşî kültürü içerisinde yer almaktadır. Süleyman Köktaş'ın kendine ait Bektaşî kültürünü çeşitli temalarla işleyen şiiirleri bulunmaktadır.

⁴ Bu bağlamda makale yukarıda söz konusu edilen "*Bektaşîlik Üzerine Değerlendirmeler ve Çalçakırlar Köyü Örneğinde Bektaşî Kültürü*" adlı makaleyi tamamlayıcı mahiyettedir. Söz konusu nefeslerin elde edilmesinde yardımlarını gördüğüm Avukat Şakir Keçeli Bey'e teşekkür ederim.

İsteyen canlar nefes ve duvaz imam okuyabilir. Nefes ve duvaz imam okunurken herhangi bir zaman sınırlaması yoktur. Kişi, istediği nefes ve duvaz imamı müsaade alarak okuyabilir. Güvendeler, nefes okurken yaygın olarak bağlama kullanırlar. Diğer erenlerden nefes okuyanlar nefesleri enstrümentsiz sözlü halde okurlar. Nefesler okunurken bir makam sınırlaması ve özel bir uygulama yoktur. Güvendeler ve cem erenlerinden nefes okuyanlar yaygın olarak okudukları nefesleri ezbere bilirler. Fakat ezbere nefes bilmeyen, sözlerini unutanlar nefes defterine bakarak da nefes icra edebilirler. Atalarından, büyüklerinden kendilerine intikal eden sözlü haldeki nefesler, duvaz imamlar nefes defterine geçirilirken orijinal ve otantik halinin korunmasına dikkat edilmektedir.

Halk şiiirinin genel olarak redife dayalı ses örgüsü Yusuf Yıldız ve Süleyman Köktaş'ın nefeslerinde de görülmekle birlikte kafiye kullanımı açısından zaman zaman aksamalar mevcuttur. Nefesler koşma formunda, dörtlükler halinde yazılmışlardır. Nefeslerde daha çok 11'li hece ölçüsü kullanılmış olmasına rağmen 8'li hece vezniyle kaleme alınan örnekler de mevcuttur. Az da olsa vezin aksamaları vardır.

Yıldız ve Köktaş'ın şiiirleri konuları açısından şu şekilde tasnif edilebilir:

A- İnanç Esasları

1. Allah inancı - sevgisi
2. Kitap inancı
3. Peygamber inancı

B- İbadet Esasları

1. Namaz

C- Dini ve Tasavvufi Şahsiyetler

1. Hz. Ali
2. On iki imam
3. Hacı Bektaş Veli ve Tarikat Uluları
4. Üçler - Yediler - Kırklar

Ç- Dini ve Tasavvufi Unsurlar

1. Tarikat
Tarikat adâbı ve Tarikata giriş
2. Vahdet-i vücüt
3. Anasır-ı Erba
4. Tevbe
5. Gönül

D- Önemli Günler

1. On Muharrem / Kerbela
2. Nevruz
3. Hıdrellez

E- Diğer Motifler

1. Dünya / Dünyanın geçiciliği
2. Dinî ve kutsallık atfedilen mekânlar
3. Kendilerince kendileri⁵
4. İlim
5. Hasbihal tarzı şiirler
6. Bedri Noyan Dedebeba'ya Duyulan Sevgi

Nefeslerde samimi bir anlatım tarzıyla ve yalın bir şekilde işlenen temalar, Turgut Koca'nın yukarıda verilen nefes tasnifiyle örtüşmektedir. Bazı nefeslerde birden fazla konunun işlendiği ya da kavramın geçtiği görülecektir. Ancak, şiirler içerik açısından sınıflandırılırken bir şiirde ağırlıklı olarak işlenen konu dikkate alınmıştır. En çok işlenen konu 7 şiirle düvaz-imamlardır. Oniki imamı anlatan Düvazdeh, Düvaz-imam olarak bilinen bu nefesler "Düaz" başlığı altında verilmiştir.

A- İNANÇ ESASLARI

1) Allah İnancı / Sevgisi⁶

- 1
Almışlar benliği bayrak çekerler
Benlik tohumunu halka saçarlar
Ortaya bir laf atsam beni biçerler
Gel gönül seninle Hakk'a gidelim

⁵ Bu başlık Abdülbaki Gölpınarlı'nın tasnifinden alınmıştır. Gölpınarlı, Alevî-Bektaşî nefeslerini "Kendilerince Kendileri, Düvazdeh İmam, Mersiyeler, Birlik, Devriyeler, İran'a Bağlılık, Övüş, Ahlak ve İnançlar, Erkandan Bahsedilen Şiirler, Söz, Giyim-kuşam, Aşk, İnançları Tenkit, Kadın Davası, Realite-Yaşayış Aşkı ve İnsanî Görüş" başlıkları altında incelemiştir. "Kendilerince Kendileri" başlığı altında Alevî-Bektaşî inancına sahip kişilerin bu yol hakkındaki düşüncelerini aktardıktan sonra nefes örneklerine geçer: "...Bektaşîler kendi yollarını en doğru ve esaslı bir yol sayarlar, on iki tarikatın başı biziz derler. Yine aralarında, -on iki tavladan boşanan, bizim tavlada karar eder- sözü bir atalarsözü gibi söylenegelmiştir. Alevilerse, *biz, suyu kaynağından içiyoruz* diye Muhammed soyundan nasib aldıklarını, övünerek söylerler.... Onlarca, Muhammed Peygambere isnad edilen ve ümmetim, yakında yetmiş üç bölüğe ayrılacak; bu bölüklerin hepsi de cehennemdedir, ancak biri kurtulmuştur, mealindeki hadiste anılan kurtulmuş bölük kendileridir. Bu inançtan dolayı da kendilerine Gürûh-ı Nâcî yani kurtulmuş sürü adını verirler. Kendilerine olan inançları pek büyüktür. Bu inancı, çeşitli nefeslerle anlatırlar." (Gölpınarlı, 1963: 22).

⁶ Şiirler nefes defterinde yazıldığı şekilde, bölgesel ağız özellikleri korunarak alınmış, ancak yazım hatası olduğu düşünülen kelimelerde standart Türkiye Türkçesinin yazım kurallarına göre düzeltme yapılmıştır.

Ne kadar konuşsam tesir olmuyor
Hak hakikat hiç yerini bulmuyor
Benlik ondan üstün üstün oluyor
Gel gönül seninle Hakk'a gidelim

Bir süal sorsam bana gülerler
Haklı sözlerimi hemen ezerler
Doğru konuşana kabir kazarlar
Gel gönül seninle Hakk'a gidelim

Biz işlere böyle böyle girmedik
Sözümüzün yerlerini bulmadık
Benlik davasını orda komadık
Gel gönül seninle Hakk'a gidelim

Gönül çivt olursa Hak'a gidilmez
Çivt gönülleri biliyor herkez
Âdem konuşurken sapredin biraz
Gel gönül seninle Hakk'a gidelim

Dünya yıkılıp da altında kalma
Beterin beterini aklından çıkarma
Seni sevenlerin kalbini kırma
Köktaş gel seninle Hakk'a gidelim

2
Sevdim seni deli gibi
Gökyüzünde turna gibi
Çeşmelerde kurna gibi
Âşık oldum ben Mevlâ'ya

Coşkun akan seller gibi
Sıcak esen yeller gibi
Yeni açan güller gibi
Âşık oldum ben Mevlâ'ya

Yümsek yümsek dağlar gibi
Eteğinde beller gibi
Çağa gelmiş asger gibi
Âşık oldum ben Mevlâ'ya

Yeni doğmuş günler gibi
Gökten yağın yağmur gibi
Üzüm veren bağlar gibi
Âşık oldum ben Mevlâ'ya

Kış gününde karlar gibi
Ayaz tutan buzlar gibi
Gelin olacak kızlar gibi
Âşık oldum ben Mevlâ'ya

Yemiş veren ağaç gibi
Dalda öten bir kuş gibi
Bu Süleyman Köktaş gibi
Âşık oldum ben Mevlâ'ya

2) Kitap İnancı

Dört kitabı bizler birlik tutarız
Biz onların yollarına gideriz
Onları anarak düa ederiz
Gece gündüz Allah Allah diyerek

İncil İsa'daysa Kur'an Ahmet'te
Tevrat Musa'daysa Kur'an Ahmet'te
Muhammet Mustafa hazır orada
Gece gündüz Allah Allah diyerek

Âdem'in yapısı ilim kapısı
Dört kitabı tutar dünya hepisi
Bizlerin kalbinde vardır hepisi
Gece gündüz Allah Allah diyerek

Sanmayın canlar dünya boş deyil
Ne gelirse başımıza alalım gayil
Keş olma Süleyman birazcık ayıl
Gece gündüz Allah Allah diyerek

3) Peygamber İnancı

Kenan ellerinde Yusuf'u saldılar
Canlı olarak kuyuya atdılar
Köle diye kervancıya satdılar
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Bir kervancı geldi Yusuf'u aldı
Hayıra girip de cennetlik oldu
Kervancı Yusuf'tan bereket buldu
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Mısır'ın Aziz'i Yusuf'u aldı
Züleyha Yusuf'a ço(k) âşık oldu
En sonunda Yusuf muradın aldı
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Firavun Yusuf'u zindana attı
Gördüğü rüyanın yorumunu yaptı
Yusuf o rüyanın aslını çözdü
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Zındanda dururken kervancı geldi
Kervancıya Yusuf bir akça verdi
Yakub'a selamımı söyleyin dedi
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Yakup selamı alınca güldü
Yusuf'un kokusu burnuna girdi
Yusuf'un sağ olduğunu o zaman bildi
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Yusuf'un kokusu burnunda tüter
Gam çektirme ona Allah'ım yeter
Yakup peygambere ölümden beter
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Kenan ellerinde bir kıtlık oldu
Yakup oğulları Mısır'a vardı
Binyamin de yine Mısır'da kaldı
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

Binyamin'le Yusuf kardeş oldular
Diyer kardeşleri af istediler
Yakup Binyamin Yusuf bir oldular
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diyi

İki oğul bir baba toplandı
O kara günleri hemen aklandı
Süleyman Köktaş bu yazıya katlandı
Güler Yakup güler Yusuf'um diye

B- İBADET ESASLARI

1) Namaz⁷

Halkalandım halka namazı kıldım
Bütün öğütleri kitaptan aldım
Ben on iki postu burada gördüm
Namazımız kabul edin erenler

Erenlerin sağı solu olamaz
Bu menzili görmeyenler bilemez
Gözü görse de asla göremez
Namazımız kabul edin erenler

Onu yanlış görüyoruz bazımız
Bin namaza bedel bir niyazımız
Kütübühüde yazar bizim yazımız
Namazımız kabul edin erenler

Namazımız bizim kırklar namazı
Kırkların kırkının birdir avazı
Kırkların bir inmiştir kanı
Namazımız kabul edin erenler

Arşı ala yümsek bir yer deyildir
Ora arzu eden yine beyindir
Kırkları sevmeyen zaten hayındır
Namazımız kabul edin erenler

Namazın ne olduğunu bilelim
Kırkların postuna niyaz edelim
Süleyman Köktaş'a nazar kılalım
Namazımız kabul edin erenler

⁷ Bektaşî kültüründe meydanevi küçük evrendir. Meydanevindeki belli sembolik yapılar aracılığı ile geleneğin ontolojik ve epistemolojik unsurları tanımlanmaya çalışılmaktadır. Eşik, küre, taht-ı Muhammed, niyaz taşı, çerağ, post gibi objeler bu algılaşımın temel parçalarıdır. Bektaşîler meydanevini ve meydanevinde gerçekleştirilen pratikleri en kutsal inanç uygulamaları sayarlar. Bu örgünün merkezine kâmil insan motifini yerleştirirler. Kâmil insan her hâliyle örnek insan olup Bektaşîliğin ideal tipidir. Bektaşîlere göre kâmil insan mutlak varlığın nurunu gönül ve cemaline yansıtmış olmalıdır. Dolayısıyla kâmilin cemali ve gönülü ilahî güçten nasiplenendir. Bu ritik üzerine meydanevinde bahsedilen sembollere niyaz, "cemâl cemâle" buluşma, Bektaşî kültürüne göre, "vahdet-i vücud", "vahdet-i mevcut" telakkilerinin somutlaşmış görüntüsüdür. Bektaşîlere göre, Kuran-ı Kerim'de "salat" olarak vahyedilen onların gerçekleştirdikleri niyazdır. Niyazları inanışlarına göre namazları ve dualarıdır.

C- DİNİ VE TASAVVUFİ ŞAHSİYETLER

1) Hz. Ali

Geceleri aylar doğup iniyor
Zülfikarı almış Ali'm geliyor
Altında Düldülü yollar alıyor
Tanrı'nın aslanı Ali'm geliyor

Sabah doğan güneş akşam iniyor
Sam yelleri esip göğe ağıyor
Kan suyunu geçmiş aslan gidiyor
Tanrı'nın aslanı Ali'm geliyor

Kan kalesinden düşman bakıyor
Hayber kapısının kulpu kopuyor
Müslüman olanlar akın yapıyor
Tanrı'nın aslanı Ali'm geliyor

Bir nara atınca kale uyandı
Celallandı Ali sana dayandı
Müslüman olmayan kana boyandı
Tanrı'nın aslanı Ali'm geliyor

Süleyman Köktaş böyle her zaman
Kaleden insanlar söyler el-aman
Oldular sonunda Müslüman tamam
Tanrı'nın aslanı Ali'm geliyor

2) On İki İmam

DÜAZ*

İşgence yaptılar Ali soyuna
Hancer attılar ciyer bağına
Zehir verdiler Hasan oğluna
Lanet olsun Emevi'nin soyuna

Fırat'ın suyunu yasak ettiler
Abbas'ın koluna oklar attılar
Hüseyin'i şehit edip kesdiler
Lanet olsun Emevi'nin soyuna

* Bu kelimenin aslı "Duvaz" şeklindedir, ancak Süleyman Köktaş bu kelimeyi şiirinde "düaz" şeklinde kullanmıştır. Buna müdahale etmedik.

Zeynel'i şehit edecek oldular
Hubbe okumayı haklı buldular
Ümmügülsün'e hak verdiler
Lanet olsun Yezid'in Emevi'nin soyuna

İmam Bakir'in imamlık hakkıdır
İmam Cafer Bakir'in oğludur
Ehlibeyt uğruna ciyeri dağılıdır
Lanet olsun Yezid'in Emevi'nin soyuna

Musa Kazım ehlibeytin başında
Şehit ettiler elli beş yaşında
İmam Rıza'nın mezar taşında
Lanet olsun Yezid'in Emevi'nin soyuna

Köktaş der ki Muhammet Tagi
Onuncu imamdı ol imam Naki
Hasan Ali Asgeri Muhammet Meyti (Mehdi)
Lanet olsun Yezid'in Emevi'nin soyuna

3) Hacı Bektaş Veli Ve Tarikat Uluları

Varacam yanına yollar dolaşık
Bizim aramızda işler karışık
Bazı insanların kalbi karışık
Geldim huzuruna pir Hacı Bektaş

İbret denizinde ilim teknesi
Benim yurdum tarihlerin sayfası
Benim köyüm Bektaşiler destesi
Geldim huzuruna pir Hacı Bektaş

Basmış idim atmış iki yaşına
Rehberimi aldım yanı başıma
Erakemi giydim bugün başıma
Geldim huzuruna pir Hacı Bektaş

Yollarda gelirken gördüm Arabi
Yanımda oturan baba Turabi
Tarikat yoluna ciğeri dağılı
Geldim huzuruna pir Hacı Bektaş

Kazam Çal ise ilim Denizli
Pirim siyah değil sarı benizli
Gözlerimden akan kan ile yaşı
Silmeye geldim pir hacı Bektaş

Süleyman Köktaş'ım dağlar aşmışım
Aşk şarabı verenlerden içmişim
Kızılırmak üzerinden geçmişim
Geldim huzuruna pir Hacı Bektaş

4) Üçler – Yediler – Kırklar

Pirler huzurunda direnip duran
Onların yolunda giderek ölen
Ölmese bile yolunda kalan
Allah bir Muhammet Ali'den olur

Benim pirim aslandır bilene
Sohrası nimettir dostlar yiyene
Gönlünü verip nasip alana
Allah bir Muhammet Ali'den olur

Pirlerin ocağı âdem kalbinde
Yazar insanların alnında
Bilir isen Allah senin kalbinde
Allah bir Muhammet Ali'den olur

Gönül çıksa bu gün arşı alaya
Niyaz etse Hacı Bektaş Veli'ye
Soyunu sorsan yine varır Ali'ye
Allah bir Muhammet Ali'den olur

Süleyman Köktaş kendine konuş
Eğer o soydan var ise geliş
Kırkların cemine niyaza giriş
Allah bir Muhammet Ali'den olur

Ç- DİNİ VE TASAVVUFİ UNSURLAR

1) Tarikat – Tarikat Adabı / Tarikata Giriş

Dinleyin mihmanlar bir söz söylesem
Kelle eyip Hak'a niyaz eylesem
İçerimde cevherimi söylesem
Bilmediğim bildirsенiz olmaz mı

Kapı ile ocak derviş oldular
Bütün canlar orda Hak'ı buldular
Saçlı taçlı içeriye doldular
Âşık maşuk bir tutsanız olmaz mı

Babayı muhibi âşığı seçmişim
İlmimi kitaplardan almışım
Âşık olup ayn-ı ceme girmişim
Evliyayı eñbiyayı bilsek olmaz mı

Niyet edip ayni ceme girmişim
Kırklar meclisini orda görmüşüm
Sümme veccullahı orda demişim
Bütün canlar böyle olsa olmaz mı

Süleyman Köktaş böyle söyleyom
Şu yalan dünyada gönül eyleyom
Yoksa fakir bunda yalan mı söyleyom
Dirlik birlik oluvesek olmaz mı

2) Vahdet-i Vücut

Dünyayı kurdu kuranı bilmeyiz
Elesti bezminden geleni bilmeyiz
Onlarda gelen nuru bilmeyiz
Acap ne olacak halimiz bizim

Yalan yanlış atmayalım bir nara
Bu dergahı sanmayalım bir mara
O Allah'ı sen kendinde ara
Acap ne olacak halimiz bizim

En büyük Kâbe'dir bizim kalbimiz
O Kâbe'yi tavaf eden hangimiz
Kırılan kalbi düzeldemez birimiz
Acap ne olacak halimiz bizim

İçimizde biri benlik yaparsa
Benliği sevmeyen geri kaçarsa
Ermeyen meyvayı bizler biçerse
Acap ne olacak halimiz bizim

Süleyman Köktaş coştı çağladı
Şu dünyanın işlerine ağladı
Süleyman'ı Süleyman'a bağladı
Acap ne olacak halimiz bizim

3) Anasır-ı Erba

Topraktan Toprağa

Topraktan geldim toprağa giderim
Kendi vücudum kendim yederim
Toprak oldu yine benim kaderim
Meleklerin sualine ne derim

Ömür bahçemin gülleri soldu
Solun bahçeme bülbüller kondu
Bütün vücudum toprakla doldu
Ceprail'in sualine ne derim

Musallaya kodular beni burda
Namazımı kıldılar benim orda
Bir kariplik girdi bana kabirde
Azrail'in sualine ne derim

Eyilik kötülük dünyada kaldı
O buğday tenlerim sarardı soldu
Görmeyen gözlerim yaş ile doldu
Mikail'in sualine ne derim

Süleyman Köktaş dünyadan geldim
Bütün varlığım dünyada kodum
Fakir bu yazıyı bilerek yazdım
Ne getirdin derler ise ne derim

4) Tevbe

Eyilik Allah'tan zulüm kuldandır
Bahtımın karası bütün ondandır
Hüseyini şehit eden bütün kuldandır
Kusurum varsa af et Allah'ım

Aklımda yok iken başıma geldi
Bir dostun gülü başımı deldi
Aklım başıma o zaman geldi
Kusurum varsa af et Allah'ım

Erenler dağında koyun güderim
Elçi koyunlarla sohbet ederim
Eşikten makama doğru giderim
Kusurum varsa af et Allah'ım

Mürşüt huzurunda boyun bükerim
Müşteri olursa ilim satarım
Muharrem ayında oruç tutarım
Kusurum yarsa af et Allah'ım

Dağları gezdim av bulamadım
Hacı Bektaş gibi yar bulamadım
Mansur'un asıldığı dar bulamadım
Kusurum varsa af et Allah'ım

Ey Süleyman Köktaş fazla konuşma
Gidip bir cahile ilim danışma
Sözün garip olcak yere konuşma
Kusurum varsa af et Allah'ım

5) Gönül

İşte gönül çıksa arşı alaya
Çıkması güç inmesi güç
Gönülün Kabe'si oluyor hac
Gitmesi güç dönmesi güç

Gönül seni ni yıpratıyom ben
Aklını bile parçalayom ben
Zerre kadar inceleyom ben
Parçası güç incesi güç

Gönül yine sen kalbini yokla
Hiç su görmeden içini pakla
Mürşüdün verdini içinde sakla
Saklaması güç tutması güç

Bu sırrı yazan okuyan bilmez
Giden gelmez geleni durmaz
Doğdunu bilmez öldünü bilmez
Doğması güç ölmesi güç

Ey Süleyman ortada kaldın
Mansur'un darında el pençe durdun
Allah'ın aşığına aşîkar oldun
Allah'a olması güç durması güç

D – ÖNEMLİ GÜNLER

1) On Muharrem / Kerbela

On Muharrem günü yandı yüreğim
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim
Canımı uğruna ben de vereyim
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim

Şafaklar atınca şahım uyandı
Öğlenin vaktinde kana boyandı
Bütün yaralara nasıl dayandı
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim

Günlerini sordu Cuma dediler
Vakitleri sordu öğlen dediler
Kıpleye çevirin olmaz dediler
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim

Kıpleye çevrildi namaza durdu
Ömer Zilcevşen enseden vurdu
Bütün ehlibeytin canına gıydı
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim

Bir tas su isdedi su vermediler
Susuzken kesecez seni dediler
Kellesini mızraklara asdılar
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim

Çalgılar vuruldu şenlik yaptılar
Kellesini alıp toplar yaptılar
Zeynep Ümmügülsün saçlar yoldular
Şah Hüseyin nerde nasıl göreyim

Süleyman Köktaş'ın kalemi bitti
Hüseyin'in kellesi Şam'a da gitti
Lanet Yezit şahın yüzüne baktı
Kerbela şahını nerde göreyim

2) Nevruz⁶

Kışlarımız bitti sümbüller açtı
Sultan nevrusun geldiği gece
Sultan nevrus diye bülbüller öttü
Hazreti Ali'nin doğduğu gece

Martın yirmisinde Cuma gününde
Babaların dervişlerin yanında
Bekleyorduk nevrus geldi o günde
Aliyülmurtaza doğduğu gece

Şah-ı velayet dünyaya geldi
Bütün dağlarımız hepsi güllendi
Kurtlar kuşlar birden dillendi
Aliyülmurtaza doğdu gece

Şah-ı velayet doğdu anadan
Bütün putlar kalktı birden aradan
Kaineti teslim etti ona yaratan
Aliyülmurtaza doğdu gece

Yıl dönümü geldi sultan nevrusda
Kutlamamız lazım bizim aslında
Mahlukatlar uyandı tamam o günde
Aliyülmurtaza doğdu gece

Süleyman Köktaş coştı ağalar
Yeşillendi bütün dağlar ovalar
Şenlik yaptı bütün canlılar
Şah-ı velayetin doğduğu gece

3) Hidrellez

Beşinci ayımız Mayıs ayıdır
Ayın altısında Hızır günüdür
Dümülcü sultan burda övünür
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

⁶ Ortadoğu ve Asya kültürlerinde önemli bir kültür unsuru olan Nevruz, Alevi-Bektaşî geleneğinde kutsallık atfedilen önemli günlerdendir. Doğu kültürlerinde Nevruz, baharın başlangıcı olarak algılanıp birey ve toplumun tekrar doğa ile kucaklaşması şeklinde yorumlanmıştır. Alevi-Bektaşî inancında, Nevruzun, "Hz. Ali'nin doğum günü" olduğu inancı mevcuttur. Alevi-Bektaşî topluluklar tarihten günümüze 21 Mart gününü türbeleri kutsayarak, kurbanlar keserek ve cem ayinleri düzenleyerek kutlamaktadırlar.

Dinleyin mihmanlar ibadat yeri
Bir taraftan da seyrangah yeri
Muhammet Ali kodu bu yolu
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

Dinleyin sözlerim ey adem
Dümülcü sultan alçacık adam
Adak çırakları buraya adan
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

Kıplesine erenler sultanı almış
Batısında Hacı Bayram'dan kalmış
Aslı kayıp erenler olmuş
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

Yatacak yerin yok mu engine yattım
Yağmur düasını sen tapu mu ettin
Niyaz kayayı gözcü mü yaptın
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

Acları doyurdun susuz kandırdın
Sohbetine bülbülleri kondurdun
Gül bahçene yeşilleri doldurdun
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

Bütün canlar huzuruna geldiler
Kabe bilip sana niyaz ettiler
Teker teker ibadetler yaptılar
Niyazına geldim Dümülcü Sultan

Uslu uslu yatarsın sen Hak mısın
Bütün padişahlardan üstün müsün
Süleyman Köktaş'ı sen katar mısın
Uyan ne yatarsın Dümülcü Sultan

E – DİĞER MOTİFLER

1) Dünya / Dünyanın Geçiciliği

1
Güvenemem servetine malına
Yüzüme gülücü yalan dünyasın
Nice erler müştak oldu yüzüne
Verdiğini geri alan dünyasın

Muhammed Ali'ydi hep sana tâbi
Yarattın dünyayı onlardan ötürü
Taşları yürüten Bektaşî Velî
Böyle bir eri de alan dünyasın

Süleyman tahtını sen viran ettin
Şahının payını kuzguna attın
Fatima nesline ne zulüm ettin
Hasan Hüseyin'i de alan dünyasın

Nefsi Muhammed'se kendisi Ali
İsmi okuttum ol Battal Gazi
Yiğitler içinde şehresi nazlı
Böyle bir eri de olan dünyasın

Fakir Yusuf Hüda'sının bir kuşu
Mürşüdün Noyan'dan olmuştur aşî
Ağlayı ağlayı özünün yaşı
Zehir etti bana üç günlük yaşı

2

Gücün yeter yetmez olur
Sözün geçer geçmez olur
Zenginliğin orda burada kalır
Marallanma bu dünyada

Deli gönül fakir gönül
Kötülüğün yolda kalır
Dağ başında yeller alır
Söz oynatma bu dünyada

Neler gelir neler geçer
Fakir gönül gaftan biçer
Kalıbından rufun uçar
İyilik yap bu dünyada

Olmaz böyle böyle olmaz
La ile illeyi bilmez
Bilmediği yoldan kalmaz
Güzel söyle bu dünyada

Süleyman Köktaş yoldan kalma
Boş sözlere hiç aldanma
Şeytanın sözüne kanma
Hoş görelim bu dünyada

2) Dini Ve Kutsallık Atfedilen Mekânlar

Çakırlardan çıktım yollara düşdüm
Ulubey göbek kazadan geçtim
Susuz ören Hacım Sultan düşdüm
Yüzlerimi sürdüm hü diye diye

Teslim Sultan'a niyaz eyledim
Sarı İsmayıl'a gönül bağladım
Hacım Sultanın darına durdum
Yüzümü sürdüm hü diye diye

Niyazi Baba şah erelerim
Gaygusuz'la budala evelden varım
Aptal Musa Sultan onların piri
Yüzümü sürdüm hü diye diye

Yunus Emre'nin yolundan geçtim
Ankara'da Hacı Bayram'a eriştim
Kırşehir'de Hacı Bektaş'a ulaştım
Yüzlerimi sürdüm hü diye diye

Süleyman Köktaş orlarda gezdim
Her pirin başında yazılar yazdım
Celalettin Rumi Mevlana yazdım
Yüzlerimi sürdüm hü diye diye

3) Kendilerince Kendileri (Gölpınarlı, 1963: 22).

Dünyanın sahibi büyük Allah'tır
Tanrı'nın elçisi Ahmedi Muhtar'dır
Kurani Kerim'de bütün anlatır
Hazreti peygamber Mustafa'mız var

Her kişiyi Ali veli bilmeyiz
Elin koduğunu asla almayız
Bilmedimiz o göllerde yüzmeyiz
Tanrı'nın aslanı Ali'miz vardır

Ağlamakla dinmez bizim yaşımız
Ummanlarda yüzer bizim gemimiz
Gerçekleri söyler bizim dilimiz
Kerbela çölünde kanımız vardır

Her babayı her dervişi bilmeyiz
Biz onların sırlarına girmeyiz
Yalan yanlış ilimlere kanmayız
Hacı Bektaş gibi pirimiz vardır

Ey Süleyman Köktaş böyle mi söyler
Aynı cem kardeşler hep seni izler
Ehlibeyt uğruna söylenen sözler
Mustafa Kemal gibi atamız vardır

4) İlim

Süal sormadan kendimi alamam
Sormayınca bir yol bulamam
Pasif olsam da hiç duramam
Şu bizlere ilim verin erenler

Dergâhına geldik bel büke büke
Dizine kapandık el öpe öpe
Selam vererek gül yüzlü pire
Şu bizlere ilim verin erenler

Bu dünyayı kurmuş evvel kuranlar
Biz buraya geldin canım erenler
Eşiyle dostuyla gönül verenler
Şu bizlere ilim verin erenler

Zerreden başladık şeytan taşladık
Yoksa taşlar iken günah mı işledik
Horasan Karaöyük arasında kışladık
Erbayın haber verin erenler

İlim pazarına geldik buraya
Evliyayı enbiyayı koduk araya
Firavnu bindirdik bir aygır taya
Musa'dan bir haber verin erenler

Ey Süleyman Köktaş böyle yaşacan
Evliyayı enbiyayı sevmeyeni basacan
Eşikten ocağa hep birdir bu can
Ayni ceme ilim satın erenler

5) Hasbihal Tarzı Şiirler

Bin dokuz yüz otuzda doğdum anadan
On yaşında yetim kaldım babadan
Şikâyetim vardır benim kaderden
Bana bu dünyayı dar eden felek

Dünya dedikleri döner deyirmen
Dünya malı için sen de oyalan
Bin yüz sene sonra geldi bir oğlan
Ali Murtaza'yı var eden felek

Bu dünyada maksat âdem olmaktır
Arayıp darayıp hakkı bulmaktır
Kâmilî irfandan ilim almaktır
İlim damarını kör eden felek

Dünya malı için kire paslanma
Nufun tufanına girip ıslanma
Sözün garip olacaksa seslenme
Şu garip gönlümü dar eden felek

Arz ettiğim felek bana görünmez
Hüda'm gibi büyük Allah bulunmaz
Emir olmayınca Hak'a varılmaz
Emirsiz o Hakk'ı göstermez felek

Süleyman Köktaş'ım söylerim böyle
Şu yalan dünyada gönlünü eyle
Varıp bir mürşüde gönlünü bağla
Aydınlık dünyayı kör eden felek

6) Bedri Noyan Dede Baba'ya Duyulan Sevgi

Aydın ilinde oturan
İlim yükünü götüren
Her söze mana getiren
Sevgin bizde Noyan Baba

Kitapların yayın oldu
Her devlette beyan oldu
Zahir batın hayran oldu
Sevgin bizde Noyan Baba

Bu dönemde Ali sensin
Âşıkların dili sensin
Hacı Bektaş Veli sensin
Sevgin bizde Noyan Baba

Dergâhında şema yanar
Dervişlerin semah döner
Elinden içenler kanar
Sevgin bizde Noyan Baba

İmamların dalı sensin
Ehli beytin gülü sensin
Âşıkların dili sensin
Sevgin bizde Noyan Baba

Yusuf'un yoluna kuldur
Noyan'ın keremi boldur
Ağlatma bizleri güldür
Sevgin bizde Noyan Baba

KAYNAKLAR

- Dergah. (1990). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.7.
GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1963). Alevî-Bektaşî Nefesleri. İstanbul.
KOCA, Turgut. (1987). Güldeste, Nefesler, Ezgiler. Ankara..
KOCA, Turgut. (1990). Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri (13.yy.dan 20.yy.a Kadar). İstanbul.
TEMREN, Belkıs. (1994). Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu. Ankara.